

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi
Aralık 2020
Yıl 10, Sayı 2, ss.295-302.
Makale türü: Kitap Değerlendirmesi
Geliş Tarihi: 17.12.2020
Kabul Tarihi: 27.12.2020

Journal of Individual & Society
December 2020
Year 10, Issue 2, pp.295-302.
Article Type: Book Review
Submitted: 17.12.2020
Accepted: 27.12.2020

Atf Bilgisi / Reference Information

BELLİ, H. (2020). Osmanlılarda Şiir, Birey ve Toplum Dergisi, 10 (2), 295-302.

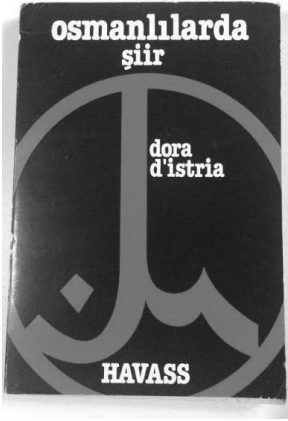
OSMANLILARDA ŞİİR

POETRY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Dora D'istria, çev. Semay Taneri, İstanbul, 1982, Havass Yayınları. 146 s.

Handan BELLİ

Dr. Öğrt. Üyesi, İnönü Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
e-posta: handan.belli@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7732-7912

Osmanlılarda Şiir

22 Ocak 1828 yılında Romanya'nın Bükreş şehrinde doğan Dora D'istria, 19. yüzyılda Arnavut milli uyanışının sembol isimlerindedir. Romen ve Arnavut bir yazar olarak tanınan Dora D'istria'nın "La poésie des Ottomans" adlı kitabı "Osmanlılarda Şiir" başlığıyla 1982 yılında yayınlanmıştır. Metnin Ön Söz'ünde belirtildiği üzere kitabın yazılma amacı, Batı'nın Osmanlı'nın kendisine özgü bir şiiri ve edebiyatı yoktur yanılığını düzeltmek ve Osmanlı şiirini tanıtarak, bu şiire karşı var olan yanlış bakış açısını değiştirmektir. Kitap bir Ön Söz ve 13 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları, Osmanlı şiirinin tüm yönlerini ele alacak şekilde seçilmiş, ancak her başlık altında o başlığı ilgilendiren konunun yanı sıra daha önceki başlıklarda tartışılan konular da işlenmiştir.

Dora D'istria söze Osmanlı'nın kendine ait bir edebiyatı olduğunu fark eden ve bu durum karşısında şaşırarak bilim adamlarından bahsederek başlar. Yazar Ön Söz'de *Doğu Kütüphanesi* adlı eserde Osmanlı şiirine yer veren Antonie Galland'ın ve elçi Donato'nun Osmanlı şiirleriyle karşılaştıklarında duymuş oldukları şaşkınlığı ifade eder. Doğu Kütüphanesi eserine başlayıp eserini tamamlayamayan Aerthelemy D'Herbelot gibi yukarıda isimleri sayılan yazarların her ne kadar Doğu şiirinin varlığını eserlerinde kabul etseler de İslam dünyası ile ilgili önemli yanılığın içerisine düşmüş olmaları, Dora D'istria'nın bu yazarların fikirlerine katılmadığını, kendisinin oryantalist bakış açısına sahip olmadığını belirtmesine ve bu kitabı kaleme almasına sebep olmuştur. Yazar, kendisinin de Osmanlı şiiriyle nasıl karşılaştığını bu bölümde anlatır. Bu karşılaşma Doğu yarımadası halklarının şarkıları üzerine yaptığı bir halkbilim araştırması sırasında Venedik'te olmuştur. Doğu halkları üzerine yaptığı çalışma sonucunda Türklerin zengin anlatı geleneğiyle ve halk şarkılarıyla karşılaşan yazar Batı'nın Türk uluslarının da diğer övülen edebiyatların benzeri bir edebiyatı olduğunu tamamıyla

unutmuş olmasını ise şaşkınlıkla karşılar. Yazar araştırmadan birkaç yıl sonra *Poésie Populaire des Turcs Orientaux (Doğu Türklerinin Halk Şiiri)* adlı kitabını yayımlamıştır (s.7-10).

Kitabın birinci bölümünde “Osmanlılarda Şiir”in yazılma amacıyla doğrudan ilgili olan, Osmanlı şiirinin karakteri ve kapsamı nedir? sorusuna cevap aranmaktadır. Bu konuda araştırmalar yapan yazar, sorunun cevabının tahmin edildiği kadar kolay olmadığını ifade eder. Dora D’istria, öncelikle bu sorunun cevabını verebilmek için Sâmî ve Arilerden, Arabistan ya da İran’dan alınan esinin Osmanlı şiirini ne ölçüde etkilediğinin cevabının ortaya konulması gerekliliğini belirtir. Doğu edebiyatlarından etkilenerek oluşturulan Osmanlı şiirinin ulusal bir esin ürünü olan edebî ürünlerini ayırt edebilmenin güçlüğü bu sorunun net olarak cevaplanmasını önleyen ana sebeptir. Bu bağlamda yazar okuyucuyu, Osmanlıların bir kavram ya da şiirsel bir anlatımla oluşturdukları düşünce biçiminin Batı’nın bakış ve duygulanış biçiminden son derece farklı olduğunu; bu sebeple Osmanlı şairlerinin elde ettikleri başarıyı, bu edebiyatı derinlemesine incelemeyenlerin anlamasının zor olacağı sonucuna ulaştırma gayretindedir. Yine bu bölümde yazar, batının tek taraflı bakış açısının yanlışlığını çarpıcı bir örnekle açıklar. Özellikle Batı’nın Osmanlıları o yüzyıllarda barbar, bayağı görmesinin yanlış bir analiz ve sentezin sonucu olduğunu açıklıkla ifade eder. Kitabın bu bölümde her iki ulusun yaşam ve düşünüş şekillerine yeni bir bakış açısıyla bakılarak önemli bir tespit yapılmıştır. Dora D’istria Osmanlı, “Yaşasaydı, o da günümüz Avrupalısını aynı derecede bayağı bulurdu; zira sürekli olarak işini ve kazancını düşündüğünü, sanatla, şiirle ilgisinin, Kant’ın *Salt Aklın Eleştirisi*’ne ya da Laplace’ın *Dünya Sistemi*’ne gösterdiği ilgiye hemen hemen eşit olduğunu görürdü. Eşitlik ilkesinin gerektirdiği biçimiyle modern yaşam, pek tabii bayağıdır ve üstün gelmeyi, Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki bir Osmanlı’dan biraz dar kapsamlı bir ideal olarak gören ilkelerle örgütlenen böyle bir toplum da bayağı olur” (s. 13). Türklerin benimsedikleri din ile beraber bazı konularda da etkilenmelerin olduğunu ve Türklerin İslâmiyet’i kabulüyle birlikte Kur’an’ı Kerim’i öğrenip okumaları doğrudan onların Arapçayı ve bu dilde yazılmış diğer metinleri okumalarına zemin hazırladığını

belirten yazar, Osmanlı şiirinin karakteristiğinin de bu noktada oluştuğunu belirtmektedir. Yazar, dinî değişimle birlikte Arapça dolaylı olarak da Farsçanın Turanlar tarafından bilinmesinin ve edebî eserlerde diller arası bir etkilenmenin yaşanmasının bu bağlamda doğal olduğunu belirterek Osmanlı şiirine yöneltilen eleştirileri de din ve dil bağlamında cevaplamıştır (ss. 11-13)

“Ulusal Destanlar” başlıklı ikinci bölümde, Osmanlı’nın ulusal destanlarının çıkış noktası olan Ertuğrul Gazi’nin oğlu Osman Bey’in gördüğü rüyanın ve Firdevsi’nin yazdığı Şehnâme’nin Osmanlı edebiyatına ait ulusal destanlara etkisi tartışılmıştır. Yazar bu bölümde Osmanlı’da destansı efsanelerin Osmanlı’nın ilk sultanı olan Ertuğrul’un oğlunun başından geçen olaylarla birlikte geliştiğini ifade eder. Bu tezinin dayanak noktası ise; I. Osman’ın konuk olduğu Şeyh Edebâlî’nin evinde gördüğü Şeyh Edebâlî’nin kızının göğsünde ayın yükselerek kaybolduğu ve daha sonra bu ışığın devasa yeşil bir çınara dönüşüp geniş bir coğrafyayı örtüğü şeklindeki düşüdür. Kitabın bu bölümünde yazar, Osmanlı’nın kuruluş döneminde görülen bu düşün, halkın imgelem gücünde Osmanlı’nın büyüklüğü ve Tanrı’nın onlara verdiği lütfun bir işareti olduğu inancını beslemesi bakımından önemli olduğunu ifade eder (ss. 14-19).

Kitabın üçüncü bölümü “Efsanevî Destanlar” başlığını taşımaktadır. Özellikle bu konuda yazar sık sık Grek-Latin ve Grek-Romen uygarlıklarından örnekler verir. Bu bağlamda Turanların ve Osmanlıların Arap ve Acem uygarlıklarından farklı şekillerde etkilendikleri şöyle belirtilmiştir: “Türk kavimlere her iki uygarlıktan aynı şekilde miras kaldı ama -biri Arî Acem uygarlığı; diğeri Sâmî Arap uygarlığı- etkileri farklı oldu. Türkistan daha çok Acem etkisinde, Osmanlılar ise özellikle Arap etkisinde kalmışlardır. O halde, nasıl ki kendinden öncekileri hesaba katmaksızın İtalyan şiirinin niteliğini anlamak olanaksız ise, Türk şiirini de, ta kökenine dek inmeden iyi anlayabilmek olası değildir” (s. 20). On sayfa tutarındaki bu bölümde yazarın özellikle vurgulamak istediği Grek-Latin uygarlıkları gibi Türklerin de şiirlerine esin kaynağı olan belli sayıda geleneğin etkisinde kalmasıdır. Bu etkilenişin

yadırganmaması ise kitabın baştan sona savunduğu argümanlardan biridir. Bu bölüm yazarın kitabını yazarken tüm uygarlıklara ve edebiyatlara tarafsız baktığını gösterir niteliktedir, ancak Batı'nın Osmanlı şiiiri ile ilgili kesin yargılarını da keskin bir dille eleştirir, bu konuda yazarın durduğu yer bellidir (ss. 20-30).

Dördüncü bölüm olan “Romansı Destanlar” da ise Osmanlı döneminde yazılmış mesneviler konu edinilmektedir. Osmanlı şairlerinin bu türe ilgi duymadan önce mesnevinin ilk olarak İran’da ulusal destanlar kadar başarılı olduğu vurgulanmış, bu alanda İran’ın önde gelen yazar ve şairlerinden Firdevsi, Nizamî, Camî ve Hatefi’den bahsedilmiştir. Romansı destanlarının yaratıcısı diye bilinen İran şairlerinin özellikle de Nizamî’nin Selçuklu Türklerinin İran’da egemen olduğu dönemde yaşadığı ve şairin üne kavuşmasında Selçuklu sultanlarının onu koruyup kollamalarının olumlu etkisinin olduğu özellikle vurgulanmıştır. Osmanlı Döneminde yazılan romansı destanlarda şairlerin Doğu edebiyatlarından etkilenmelerini ve ona önem atfetmelerini doğal karşılayan yazar, bu durumu Batı edebiyatlarını etkileyen Yunanlılar ve Latinler, onlar için ne ifade ediyorsa, Araplar ve Acemler Osmanlı şairleri için aynı şeyi ifade eder şeklinde açıklar (ss. 31-39).

Eserin beşinci bölümünün başlığı “İstiareli Destanlar” olup klasik Türk şiiirinde önemli bir yekûn tutan alegorik mesneviler bu başlık altında ele alınmaktadır. Özellikle Fazlî’nin *Gül ü Bülbül* mesnevisi ile Pétrarque’nun *Gülün Romanı* eseri arasındaki benzerlik irdelenmiştir. Dora D’istria: “Fazlî’nin şiiiri ile Gülün Romanı’nın birbirini andırması, Fazlî’nin model olarak Roman’ı aldığını kanısını uyandırabilirdi. Ama sorunun daha dikkatli incelenmesi gösterdi ki, Pétrarque gibi bir İtalyan şair zengin Arap edebiyatından birçok alıntı yapmıştır; çünkü bu edebiyat, orta çağa, henüz kapsamını bile tam olarak bilmediğimiz bir etki yapmıştır. Ünlü Grek-Romen uygarlığının yıkılışından sonra Araplar, yüzyıllarca uygar dünyanın önünde yürüdüler” (s. 42). Dora D’istria kitabında, doğu ve batı edebiyatları arasındaki etkileşimin köklerini dünya edebiyatlarının beslendiği ana kaynaktan aramanın doğru olacağı bilgisini verir. Kitabın bu bölümünde yapılan tespit,

edebiyatlar arasındaki bazı benzerliklerden dolayı geçmişte ve günümüzde birçok araştırmacının benzer yanılığlara düşmesinin sebebini açıklamaktadır (ss. 40-46).

“Hayvanlar Destanı” başlıklı altıncı bölümde yazar, *Hümayunnâme*’den (*Kelile ve Dimne*) söz ederek, bu ünlü öğütlü hayvan hikâyelerinin eski yazarının Vişnu-Sarma adlı bir Brahman olduğunu eserin özgün Sanskritçesi’nin *Panşhatantra* adını taşıdığını belirtir. Öte yandan kitabın bu bölümünde hayvan destanlarının her milletin edebiyatında var olduğuna değinilmiştir (ss. 47-52).

“Dinsel Şiir” başlığıyla kaleme alınan yedinci bölüm kitabın en hacimli bölümlerinden biridir. Bu bölümde yazar, din ve kader düşüncesinin şiirdeki imgelem boyutuna değinerek Latin, Germen ve Arap uygarlıklarındaki din algılarının farklılıklarına dikkat çeker. Latin şiirinin bu derece az popüler olan konularla ilgilenmediğini, Germen ırkında ise bu konunun ilgi uyandırdığına değinilirken, yazarın birçok edebiyatı yakından tanıdığı ve incelendiği anlaşılmaktadır. Hem Latin hem Arap uygarlıklarını inceleyen yazar, Arap uygarlıkların etkisinde kalan Doğu edebiyatlarında dinsel duyguların ve Tanrıbilimin birçok şairin şiirinde yer bulduğunu ifade etmiştir. Bu bölümde Osmanlı şiiri ile birlikte tasavvufi düşünce ve derviş yaşam tarzının Anadolu’da yayılmasında şiirin ve edebiyatının etkisinden genişçe bahsedilmiştir (ss. 53-73).

“Savaş Şiirleri” başlıklı sekizinci bölümde ise, Osmanlı’nın düşünce dünyasında ve tasavvufi düşüncenin bütününde Hindu Budizm’i gibi barışçı bir yönden ziyade, tüm dünyaya dehşet salmış Cengiz Han ve Timurlenk gibi askerlerin ve onların çocuklarının kahramanlıklarının ve savaşçı yönlerinin etkisi altına aldığı bir Osmanlı şiirinin varlığından söz edilmektedir. Kitabın genelinde başlıklarla ilgili şiir türlerinden örneklere çok fazla yer verilmemiş olup daha çok bu eserlerin isimleri söylenerek metinlerarası geçişler yapılmıştır. Bu bölümde de Osmanlı sultanlarından II. Murad, II. Mehmed, II. Beyazıt, I. Süleyman, IV. Murad’ın savaş ahlaklarından, Osmanlı’nın zamanla nasıl hasta adam konumuna düştüğünden bahsedilmiştir. Kitapta ele alınan konunun daha çok Osmanlı sultanları ekseninde işlendiği görülür. Bölümün

dikkat çeken içeriği yanında üslubunun da oldukça açık ve edebî olması metni akıcı kılan yönlerden biri olmuştur (ss. 74-79).

“Epikürcüler ve Kelbiler” başlıklı dokuzuncu bölümde Epiküryan felsefeyi benimseyen Mesihî’nin şairliği ve şiirleri konu edinilir. Mesihî’nin şiirleri hakkında yapılan değerlendirmenin ardından onun “bahar” redifli şiirini alıntılıyarak değerlendiren yazar, benzer şekilde Bâkî, Belîği, Vehbî ve Cem Sultan içinde bu başlık altında değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazar, Vehbî’nin bir şiirinde yer alan kış tasvirlerinin Beranger’in donuk mevsime yazdığı övgüdeki tasvirlerle benzer olduğunu söyleyerek Vehbî’nin bu alandaki başarısına dikkat çekmiştir (ss. 80-87)

Onuncu bölümün konusu ise Osmanlı şiirinin önemli bir kısmını teşkil ettiği düşünülen aşk konusudur. Bu bölümün kitabın son bölümlerinden olması şair tarafından Osmanlı şiirinin sadece bu konu üzerine kurulduğu algısının doğru olmadığına gösterir niteliktedir. “Aşk ve Kadınlar” başlıklı bölümde yazar, her toplumun kendine göre sevgiliyi somutlaştırmak için seçtiği varlıklarının olduğunu, İslam’da bu varlığın huri ve melek ile özdeşleştiğine değinir. Aşk ve sevgili için yapılan bazı teşbihlerin yer aldığı bu bölümde Mesihî’ye ve onun kullandığı teşbihlere de yer verilir. Yazar, şairin tıpkı Homeros gibi güzelliğin tasvirinden kaynaklanan güçlü bir ifade şeklinin olduğunu belirtir. Bir halk şairinden şiir örneklerinin de yer aldığı bu bölümde ayrıca hükümdar şairlerin (II. Mehmed, II. Beyazıd) güzelliği ifade etmede kayıtsız kalmadıklarını ve bu şiirlerin de üslûp yönünden ince ve estetik olduğunu tek bir şiir örneğiyle anlatmaya çalışmıştır. Kitap içerisinde yer alan tespitlerin az örnekle anlatılması kitabın yazıldığı dönemde ve günümüzde bir başvuru kaynağı olmasını engellemiştir (ss. 88-100).

Eserin son üç bölümü ise sırasıyla “Ahlâkçılar”, “Eğitim ve Öğretim” ve “Hiciv ve İğneleme” başlıklarını taşımaktadır. “Ahlâkçılar”, bölümünde padişah şairler ve Osmanlı şiirinin usta isimlerinin şiir felsefeleri ahlak kuralları çerçevesinde değerlendirilmiş (ss.101-106), “Eğitim ve Öğretim” bölümünde ise; Osmanlı’nın son dönemlerine değinilerek yaşanan sıkıntıların ana sebebi az da olsa analiz edilmekte ve Osmanlı şairlerinin ilme verdikleri önem şiir örnekleriyle anlatılmaktadır. Özellikle

şairlerin cahilliği yerdiği şiirlere bu bölümde yer verilmesi bu konuda bilgi sahibi olmayanları özellikle uyarır niteliktedir (ss. 107-113). “Hiciv ve İğneleme” başlığında ise hiciv ve taşlama örneklerini yazarın anekdotlarla birlikte anlatması, onun Osmanlı şiirinin yanında Osmanlı tarihiyle de yakından ilgili olduğunu göstermektedir (ss. 114-122).

Kitap baştan sona okunduğunda Osmanlı’yı ve Klasik Türk şiirini inceleyen yabancı bir yazarın geniş bakış açısıyla karşılaşılmaktadır. Kitabı okurken çeviri olması nedeniyle yaşanan zorluklar yanında, bölümlerde bir konu anlatılırken aynı anda çok fazla konu ve şahsiyetten bahsedilmesi asıl vurgulanmak istenen konuya odaklanılmasında güçlükler sebep olmaktadır. Ancak kitabın yazıldığı dönemdeki edebiyat tarihlerine bir eleştiri mahiyeti taşıması ve Doğu-Batı edebiyatlarını karşılaştırarak her iki oluşumun benzer yönlerini ortaya koyması yazarın asıl gayesine ulaştığını göstermektedir. Sonuç olarak, Dora D’istria’nın “Osmanlılarda Şiir” olarak çevrilen bu kitabının edebiyat alanında araştırma yapan veya Osmanlı şiirini tanımak isteyen araştırmacılara katkı sunacağı düşünülmektedir.